

І.В. Шевченко, здобувач

МІЖНАРОДНА КОНКУРЕНТОЗДАТНІСТЬ В КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

В статті розглянуто основні риси міжнародної конкуренції в умовах глобалізації економіки. Здійснено порівняльний аналіз сучасних методів вимірювання міжнародної конкурентоздатності. Показано роль інноваційних та соціальних складових конкурентоздатності.

The major features of international competition in conditions of the economic globalization are discovered. The competitive analysis of modern methods of measuring international competitiveness is undertaken. The role of innovation and social components of competitiveness is assessed.

Ключові слова: глобальна економіка, конкурентоспроможність, індекси конкурентоспроможності, іновації, соціальний розвиток.

Keywords: global economy, international competitiveness, indexes of competitiveness, innovations, social development.

Фінансова та економічна криза 2008-2009 років продемонструвала принципову нову якість глобальної економіки – економічна рецесія в більшості розвинутих країн відбувалася на фоні високих темпів в так званих „економіках зростаючих ринків” (emerging market economies). Така ситуація обумовила актуалізацію аналізу та використання можливостей міжнародної конкурентоспроможності країн. Конкурентоспроможність країн та компаній набуває все більше іноваційної та соціальної спрямованості в період посткризової реструктуризації та реформ.

Метою статті є визначення актуального змісту та факторів міжнародної конкурентоздатності національних економік та компаній в умовах глобалізації економіки, методів оцінювання міжнародної конкурентоспроможності та тенденцій зростання ролі інноваційних та соціальних факторів конкурентоспроможності. Методологія дослідження базується на системному підході до визначення факторів та вимірювання міжнародної конкурентоспроможності, поєднання макро- та мікроекономічних підходів, структурного аналізу. Викриваються також методи міжкраїнового порівняльного аналізу.

Проблеми ролі та основних напрямків міжнародної конкурентоздатності досліджувалися у працях українських вчених Жаліла Я.А., Базилюка Я.Б., Белінської Я.В., Лук'яненка Д.Г., Рогача О.І., Шниркова О.І. та інших. Сучасні міжнародні підходи до теорії та політики конкурентоздатності закладені у працях Гел М., Левіна Р., Мотта М., Обстфельда М., Портера М., Сакса Д. та інших.

Підвищення міжнародної конкурентоздатності на основі іноваційного розвитку стало центральним у посткризовій економічній стратегії багатьох країн світу, зокрема США, Великобританії, Німеччини, Росії. Аналітична діяльність таких міжнародних організацій, як Всесвітній економічний форум у Давосі, Інститут розвитку менеджменту

у Лозанні, Міжнародної ради з економічного розвитку та Ради з конкурентоспроможності в США та інших, все більше спрямована на формування комплексного аналізу, вимірювання та стимулювання міжнародної конкурентоздатності.

Традиційні теоретичні підходи до конкурентоздатності А.Сміта та Д.Рікардо пов'язані з абсолютними та відносними перевагами у виробництві традиційних товарів. В сучасних умовах домінуючою стає концепція конкурентних переваг та теорія міжнародної конкурентоспроможності М. Портера. За ними конкурентоспроможність країни визначається чотирьома групами чинників 1) стратегія, структура та здатність фірм до суперництва; 2) умови факторів виробництва (наявність та якість); 3) умови попиту (характер та структура); 4) споріднені та підтримуючі галузі [3, 545-553].

Підвищити конкурентоспроможність країни можливо шляхом створення конкурентних переваг під впливом двох груп факторів: 1) Цінових за рахунок існуючих переваг; 2) Якісних за рахунок набутих конкурентних переваг, обумовлених інноваціями, освітою, кваліфікацією, охороною здоров'я, продуктивністю праці.

Суть міжнародної конкурентоспроможності, її фактори та форми по різному трактуються у науковій літературі. На наш погляд, концентровано зміст конкурентоздатності можна визначити як здатність та результативність фірми, галузі та країни створювати та реалізовувати продукти та послуги на ринках на основі конкурентних переваг над іншими суб'єктами, спроможність забезпечити постійний розвиток та лідерство у інноваціях, продуктивності та якості.

Сучасні умови глобальної економіки суттєво змінили характер виробництва та конкуренції. Основними якісними змінами глобальної економіки, що впливають на конкурентоздатність фірм та країн, є:

- зростає мобільність факторів виробництва та їх транскордонна доступність;
- глобальні диверсифіковані компанії замінили окремі фірми у якості рушіїв конкуренції – цінової та якісної;
- досконала ринкова конкуренція змінилася олігополістичною та конкурентним партнерством;
- транскордонне виробництво є структурованим - побудовано на основі оптимального просторового розміщення, мереж постачальників і споживачів, ефективних ланцюгів створення вартості;
- розвиваються форми міжнародного комбінування – національні та транскордонні кластери, глобальні альянси, міжнародна логістика та інші;
- неінвестиційні форми глобальної взаємодії набувають випереджаючого розвитку – ліцензійні угоди, консорціуми, лізінг, міжнародні наукові та інноваційні центри, аутсорсінг та офшоринг;
- методи фінансування інновацій та конкурентоздатності;
- глобальне продукування та поширення інновацій стало основним фактором якісної конкуренції;

-міжнародна мобільність працівників веде до вирівнювання вимог до кваліфікації, продуктивності праці та соціальних стандартів.

В сучасних умовах актуальним є систематизація, структурування та оптимальне визначення факторів конкурентоспроможності, порівняльний аналіз основних міжнародних моделей та методів визначення конкурентоспроможності, визначення ролі інноваційних та соціальних чинників в системі конкурентоспроможності.

Структурованість конкурентоспроможності можна визначити як функціональне групування та взаємозв'язок її основних факторів, результатів та індикаторів. Оптимальність можна трактувати як доцільну та порівняльну сукупність основних факторів, результатів та показників міжнародної конкурентоздатності.

Основна концепція змісту та вимірювання конкурентоспроможності, розробленої М. Портером на основі його теорії, використовується організацією Всесвітній економічний форум (ВЕФ) у програмі глобальної конкурентоспроможності, що також включає щорічне визначення конкурентоспроможності країн. Інший підхід здійснено відомим економістом Дж. Саксом, який розробив методологію Індексу зростання конкурентоспроможності (Growth Competitiveness Index), що базується на теорії економічного зростання. В середині 2000-х років підхід М.Портера був розвинутий професором Хав'єр Сала-і-Мартін, під керівництвом якого та професора Клауса Шваба було розроблено Глобальний індекс конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index), що включає в себе, як макроекономічні, так і мікроекономічні фактори конкурентоспроможності.

За методологією ВЕФ конкурентоспроможність країн визначається як сукупність інститутів, політики та факторів, що визначають рівень продуктивності у країні. Рівень продуктивності забезпечує необхідний рівень добробуту, який може досягнути країна [6, с.4]. Тому більш конкурентоспроможна країна на основі продуктивності створює умови підвищення добробуту та соціального розвитку для своїх громадян. Рівень продуктивності також визначає рівень прибутковості інвестицій у економіці. Саме це становить потенціал зростання для економіки країни у довгостроковій перспективі.

Згідно даного підходу виділяється „три основи” економічної конкурентоспроможності, що складаються із 12 індикаторів та становлять Глобальний індекс конкурентоспроможності (див. рис. 1.).

Система показників відображає основні чинники конкурентоспроможності країн, що знаходяться на різних стадіях розвитку. Ці чинники формують умови макроекономічної стабільності, зростання продуктивності праці, ринків товарів та послуг, для виробництва та поширення інновацій, удосконалення соціального розвитку, в першу чергу освіти та підвищення кваліфікації, охорони здоров'я.

У 2009 році економісти Всесвітнього форуму на чолі із Майклом Портером запропонували більш комплексний індекс відповідно до сучасних умов розвитку країн світу – Новий глобальний індекс конкурентоспроможності (New Global Competitiveness Index) [5, с. 43]. Такий індекс повин був інтегровано відобразити сукупність чинників конкурентоздатності. Даний індекс концентрує увагу на детермінантах, що визначають

продуктивність національної економіки на різних рівнях, що в кінцевому випадку забезпечує економічне зростання країни.

№ п/п	«Основа» / Індикатор	Стадія розвитку, на яку впливає	Опис	Вага
Основні вимоги (вага: для країн на I стадії розвитку – 60%, II – 40%, III – 20%)				
1	Інститути	Стадія розвитку на основі факторів виробництва	Сукупність державних та приватних інститутів, що формують середовище взаємодії економічних агентів	25 %
2	Інфраструктура		Визначає умови розміщення, вид та сферу економічної діяльності	25 %
3	Макроекономічна стабільність		Забезпечує необхідні умови для підвищення продуктивності нації	25 %
4	Здоров'я та початкова освіта		Забезпечує кількість та якість трудових ресурсів на початковому рівні	25 %
Фактори підсилення ефективності (вага: для країн на I стадії розвитку – 35%, II – 50%, III – 50%)				
5	Вища освіта та навчальні послуги	Стадія розвитку на основі ефективності	Забезпечує кількість та якість трудових ресурсів, що є необхідними для підвищення продуктивності праці	17 %
6	Ефективність товарного ринку		Забезпечує виробництво правильного (ефективного) набору товарів та послуг, на який існує попит	17 %
7	Ефективність ринку праці		Стимулює ефективне розміщення трудових ресурсів та їхнє використання	17 %
8	Вдосконалення фінансового ринку		Забезпечує продуктивне розміщення ресурсів	17 %
9	Технологічна підготовленість		Забезпечує швидке адаптування технологій з метою підвищення продуктивності секторів економіки	17 %
10	Розмір ринку		Забезпечує економію на масштабах	17 %
Фактори технологічного вдосконалення (вага: для країн на I стадії розвитку – 5%, II – 10%, III – 30%)				
11	Вдосконалення бізнесу	Стадія розвитку на основі нововведень	Забезпечує якість функціонування бізнес-мережі	50 %
12	Інновації		Забезпечує необхідну межу знань та можливість інтеграції й адаптації технологій	50%

Рис. 1. Індикатори Глобального індексу конкурентоспроможності ВЕФ

Джерело: складено за даними [5, с. 3-7, 39-41]

Відповідно до нової методології ВЕФ, багатство країни визначається її продуктивністю, яка залежить як від обсягу національних товарів та послуг, що вимірюється цінами, якими країна може оперувати на відкритому ринку, так і ефективністю, із якою дані товари та послуги можуть вироблятися. Така продуктивність

підтримує високу заробітну платню, стабільну національну валюту, а також привабливу віддачу від капіталу, а разом із тим і високий рівень життя. Тому центральним викликом для будь-якої економіки є створення середовища (умов), у якому компанії та їхні працівники можуть підвищити свою продуктивність [5, с. 43-44].

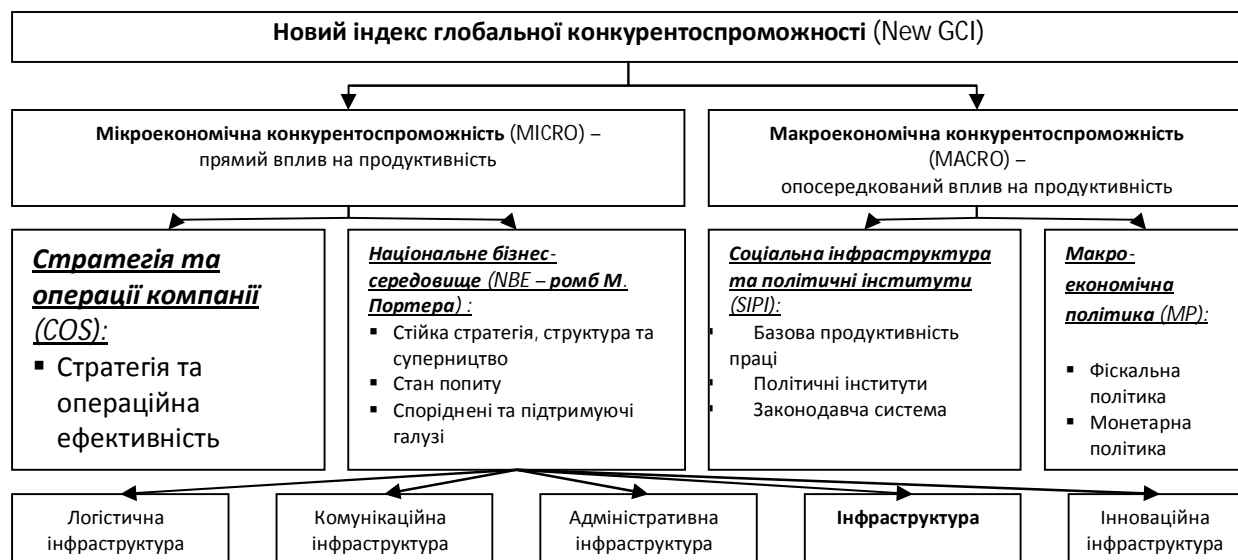

Рис. 2. Індикатори Нового Глобального індексу конкурентоспроможності.

Джерело: складено за даними [5, с. 55]

Так, конкурентоспроможність національної економіки визначається трьома групами чинників: наділеності ресурсами (наділеність природними ресурсами, географічне розташування країни, великий національний ринок тощо), макро конкурентоспроможності та мікро конкурентоспроможності. Виходячи із цього, ВЕФ вбачає конкурентоспроможність в тому, що визначає продуктивність створення товарів та послуг, ефективних інвестицій та підвищення добробуту [5, с. 45-60].

Звіт про глобальну конкурентоспроможність 2010-2011 років використовує доповнений Індекс глобальної конкурентоспроможності. Він визначає 12 „основ“, поєднаних у три групи: базисні умови, чинники ефективності та інновації і досконалість. [6, с.9].

Іноваційні та соціальні індикатори в методиках вимірювання конкурентоздатності. Вони відображають як спроможність економіки поширювати іновації та піднімати якість життя, а й у більш широкому плані – пріоритетність іновацій та соціальних умов для зростання конкурентоздатності.

Виробництво та поширення іновацій сприяє розвитку нових галузей та розширенню кола галузей, у яких національні фірми з успіхом конкурують на ринках. Є суттєвий тісний зв'язок між конкурентоспроможністю та високим рівнем освіти і підготовки кадрів, що впливає на здатність швидко запроваджувати нові технології. В результаті економіка стає менш уразливою щодо зовнішніх шоків, ринкових та макроекономічних коливань. Пріоритетом держави повинно бути заохочення високих

темтів інновацій через приватні та державні інвестиції у наукові розробки та дослідження, вищу освіту та соціальну сферу, вдосконалення ринків капіталу.

У звіті ВЕФ про глобальну конкурентоспроможність за 2010-2011 роки якісний стан української економіки визначається як перехідний від факторо-рушійної до ефективності-рушійної [6, с.11]. Такий характер економіки впливає на тенденції її конкурентоспроможності.

Динаміка індексів конкурентоспроможності економіки України в період глобальної фінансової кризи та після кризи віддзеркалює такий перехідний стан. Агрегований Глобальний індекс конкурентоспроможності означає місце країни у світі по рівню конкурентоспроможності.

Таблиця 1. Індеси конкурентоспроможності економіки України за методологією ВЕФ, 2008-2011 роки.

	2008-2009	2009-2010	2010-2011
Глобальний індекс конкурентоспроможності України	72	82	89

Складено за даними: *The Global Competitiveness Report 2010-2011 [Electronic source] / World Economic forum. - Geneva, 2010. - Access regime: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf*

В період кризи та після кризи Україна суттєво втратила 17 позицій у всесвітньому рейтингу конкурентоспроможності. Основними чинниками такого зниження були: макроекономічні фактори (значна інфляція, девальвація національної валюти та ін.), інституційна недосконалість (забезпечення вимог закону, справедливість судів, нестабільність регуляторних умов), неефективність ринків товарів та послуг, недостатній рівень фінансових послуг.

Вимоги конкурентоздатності повинні враховуватися при визначенні змісту та послідовності реформування та модернізації економіки у посткризовий період. Час посткризового розвитку в Україні повинен стати періодом цілеспрямованої модернізації, активної реструктуризації на основі інновацій та соціального розвитку, запровадження структурних, ринкових та соціальних реформ для підвищення продуктивності праці. Потім можна було б реформувати сферу розподілу, зокрема здійснити податкову та пенсійну реформи. На сьогодні така послідовність не витримується під впливом необхідності подолання бюджетного дефіциту. В результаті, зокрема, перший етап податкової реформи відбувається суперечливо, призводить до зниження підприємницької активності. Це може негативно вплинути на ринок праці, доходи населення та відповідно внутрішні чинники темпів економічного росту.

Література:

1.Gal, M. Competition Policy for Small Market Economies. – Harvard University Press, Harvard, 2003.

2. Motta, M. Competition Policy: Theory and Practice. – Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
3. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations. – The Free Press. New York, 1990.
4. Accelerating the transition towards Sustainable Investments. - [Electronic source] / World Economic forum. — Geneva, 2011. — Access regime:
http://www3.weforum.org/docs/WEF_IV_AcceleratingSustainableInvesting_Report_2011.pdf
5. The Global Competitiveness Report 2008-2009 [Electronic source] / World Economic forum: Michael E. Porter, Klaus Schwab. — Geneva, 2008. — Access regime:
<http://www.weforum.org/pdf/GCR08/GCR08.pdf>
6. The Global Competitiveness Report 2010-2011 [Electronic source] / World Economic forum: Ed. Klaus Schwab. — Geneva, 2010. — Access regime:
http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf